Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
Медицина және денсаулық сақтау факультеті
Эпидемиология, биостатистика және дәлелді медицина кафедрасы

ДӘРІС 1

Денсаулық пен ауру әлеуметтік құбылыс ретінде: биомедициналық және биопсихоәлеуметтік модельдер

Пән: Пациент және қоғам

Лектор:
Абдрахманова Зинат Батырхановна
Эпидемиология, биостатистика және дәлелді медицина кафедрасының доценті
Медицина және денсаулық сақтау факультеті, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Алматы, 2026

Сабақтың мақсаты және күтілетін нәтижелер

МАҚСАТЫ

Денсаулық пен ауруды тек биологиялық емес, әлеуметтік құбылыс ретінде түсіндіру, биомедициналық және биопсихоәлеуметтік модельдерді салыстырып, олардың стоматологиялық практикадағы маңызын көрсету.

Күтілетін нәтижелер: сабақ соңында білім алушы...

1. ДДСҰ бойынша денсаулық анықтамасын және оның өлшемдерін түсіндіреді;
2. disease, illness, sickness ұғымдарын ажыратады;
3. биомедициналық және биопсихоәлеуметтік модельдерді салыстырады;
4. ауыз қуысы денсаулығын жалпы денсаулық пен өмір сапасының бөлігі ретінде сипаттайды;
5. биопсихоәлеуметтік тәсілді стоматологиялық пациентті бағалауда қолданады.

Денсаулық ұғымы

ДДСҰ анықтамасы (1948)

Денсаулық — тек аурудың немесе дене кемістігінің болмауы емес, толық физикалық, психикалық және әлеуметтік саламаттылық күйі.

Ауыз қуысы денсаулығы (FDI, 2016)

Сөйлеу, күлу, иіс сезу, дәм сезу, сипап сезу, шайнау, жұтыну және эмоцияны білдіру мүмкіндігін қамтитын көпқырлы күй.

Позитивті тәсіл

Денсаулық — күнделікті өмірге арналған ресурс, бейімделу және өзін-өзі басқару қабілеті.

Әлеуметтік құбылыс

Денсаулық пен ауруды қоғам анықтайды, түсіндіреді және оларға жауап береді: мәдениет, норма, институттар.

Disease, illness, sickness: аурудың үш өлшемі

Ұғым	Мазмұны	Стоматологиядағы мысал
Disease (патология)	Дәрігер анықтайтын биологиялық ауытқу	Рентгенде анықталған тіс жегісі, пародонтит
Illness (аурушаңдық сезімі)	Пациенттің субъективті тәжірибесі: ауырсыну, қорқыныш, ұят	«Тісім ауырады, күлуге ұяламын»
Sickness (әлеуметтік рөл)	Қоғамның адамды ауру деп тануы, «ауру рөлі» (Т. Парсонс)	Жұмыстан босату, отбасының қолдауы немесе стигма

> *Пациент дәрігерге «disease» емес, «illness» тәжірибесімен келеді — тиімді көмек үшін екеуін де ескеру қажет.*

Биомедициналық модель

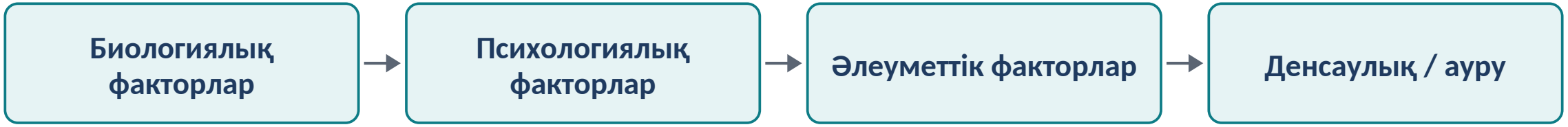
Негізгі қағидаттары

- Ауру — биологиялық ақау немесе патоген салдары
- Ақыл мен денені бөлу (декарттық дуализм)
- Әр аурудың нақты себебі бар
- Дәрігер — сарапшы, пациент — пассивті
- Мақсат — патологияны жою (пломба, экстракция)

Жетістіктері мен шектеулері

- + Диагностика мен емдеудің ғылыми негізі
- + Жұқпалы ауруларды бақылаудағы табыстар
- – Әлеуметтік және психологиялық факторларды елемеу
- – Профилактиканың әлсіздігі: «тісті емдейді, адамды емес»
- – Неге кейбір топтарда ауру жиі кездесетінін түсіндірмейді

Биопсихоәлеуметтік модель (Дж. Энгель, 1977)

- **Биологиялық:** микробиота, сілекей, генетика, фтор, жалпы аурулар (қант диабеті).
- **Психологиялық:** стоматологиялық қорқыныш, стресс, сенімдер, өзін-өзі тиімді сезіну, гигиеналық әдеттер.
- **Әлеуметтік:** табыс, білім, отбасы, мәдениет, қолжетімділік, тамақтану ортасы, қант маркетингі.
- Факторлар бір-бірімен өзара әрекеттеседі: мысалы, стресс → қантты тұтыну мен гигиенаның нашарлауы → тіс жегісі.

Ауыз қуысы денсаулығы — жалпы денсаулықтың бөлігі

- **Ауқымы:** ДДСҰ бағалауы бойынша ауыз қуысы аурулары әлемде шамамен 3,5 млрд адамды қамтиды — ең кең таралған жұқпалы емес аурулар тобы.
- **Ортақ қауіп факторлары:** қант, темекі, алкоголь — тіс жегісі мен пародонт ауруларын, сондай-ақ қант диабетін, жүрек-қантамыр ауруларын, қатерлі ісіктерді тудырады.
- **Жүйелік байланыстар:** пародонтит пен қант диабеті арасындағы екіжақты байланыс; жүктілік кезіндегі ауыз қуысы денсаулығы.
- **Өмір сапасы:** ауырсыну, ұйқының бұзылуы, тамақтану қиындығы, сабақ пен жұмыстан қалу, әлеуметтік оқшаулану.
- **Өлшеу:** ауыз қуысы денсаулығына байланысты өмір сапасы (OHRQoL) — мысалы, OHIP-14 сауалнамасы.

Модельдерді салыстыру

Белгі	Биомедициналық	Биопсихоәлеуметтік
Ауру себебі	Биологиялық	Биологиялық, психологиялық, әлеуметтік факторлардың өзара әрекеті
Пациенттің рөлі	Пассивті	Белсенді серіктес
Назар	Тіс, ауру	Адам, оның өмірі мен ортасы
Араласу	Емдеу процедурасы	Емдеу + профилактика + мінез-құлық + әлеуметтік қолдау
Нәтижені бағалау	Клиникалық көрсеткіштер (КПУ индексі)	Клиникалық + өмір сапасы + пациенттің қанағаттануы

Стоматологиялық практикада биопсихоәлеуметтік тәсіл

Анамнез

Тек симптомдар емес: тамақтану, гигиена, жұмыс, отбасы, қорқыныш, қаржылық мүмкіндіктер туралы сұрау.

Қауіпті бағалау

Жеке тіс жегісі қаупін бағалау (мысалы, CAMBRA тәсілі): биологиялық және мінез-құлықтық факторлар.

Бірлескен шешім

Пациенттің құндылықтары мен мүмкіндіктерін ескере отырып, емдеу жоспарын бірге таңдау.

Пәнаралық байланыс

Терапевт, педиатр, эндокринолог, психолог, әлеуметтік қызметкермен ынтымақтастық.

Қорытынды, бақылау сұрақтары және әдебиеттер

Негізгі тұжырымдар

- Денсаулық — физикалық, психикалық және әлеуметтік саламаттылық күйі.
- Ауру биологиялық (disease), субъективті (illness) және әлеуметтік (sickness) өлшемдерге ие.
- Биопсихоәлеуметтік модель пациентті тұтас адам ретінде қарастырады.
- Ауыз қуысы денсаулығы жалпы денсаулықпен ортақ қауіп факторлары арқылы байланысты.

Бақылау сұрақтары

1. ДДСҰ және FDI бойынша денсаулық анықтамаларын салыстырыңыз.
2. Disease, illness және sickness ұғымдарын стоматологиялық мысалмен түсіндіріңіз.
3. Биомедициналық модельдің шектеулері қандай?
4. Тіс жегісі бар пациентті биопсихоәлеуметтік тұрғыдан қалай бағалайсыз?

Ұсынылатын әдебиеттер: 1. WHO. Global oral health status report. Geneva: WHO, 2022. 2. WHO. World report on social determinants of health equity. Geneva: WHO, 2025. 3. WHO. The Geneva Charter for Well-being. WHO, 2021.